ئێستێتیکی فریدریش شیلەر -5-
کاوە جەلال

(بەشی پێنجەم)

4- دەروونی جوان وەک یەکانەی ئاوەز و توانستی دەرکگیری

شیلەر لە "نامەکانی کالیاس"دا هەوڵ دەدات ئەبژەکتیفیانە بناغەی جوانەتی بڕێژێت؛ ئەو جوانی ناودەنێت ئازادی لە دیاردەدا. چەند مانگێک دوای ئەوە، لە مانگی پێنج و شەشی ساڵی 1793دا، لێکۆڵینەوەکەی بە ناونیشانی „ناسکی و شکۆ“ دەنووسێت کە دەبێت بە کارێکی ڕێبەری بۆ نووسینی "پەروەردەی ئێستێتیکیی مرۆڤ". شیلەری ئیدیالیست لە هەردوو نووسینی ناوبراودا ئیدیالی خۆی بۆ دەروونی جوان (یان مرۆڤی جوان) بەرجەستە دەکات کە بە یەکێتیی هارمۆنیانەی ئاوەز و توانستی دەرکگیری سەرهەڵدەدات. بێگومان ئەم هەڵوەستە هزرییەی شیلەر هاوکات ڕەخنەی جڤاکی مۆدێرن لە خۆدەگرێت کە جیاکردنەوەی سروشت و ئاوەز، چەوسانەوە، نامۆبوون و بەپسپۆرکردن مۆرکیان پێداوە. ئەمە لێرەدا لای شیلەر هەڵوەستە بنەڕەتییەکەی ئیدیالیزمی ئەڵمانی دەبینین کە لە هزردا جڤاکی سەردەم تێکدەشکێنێت و ئەوجا جڤاکێکی ئازاد لە ئیدەدا بنیات دەنێت.
بە تێڕوانینی شیلەر مرۆڤی سەردەم لە خۆی نامۆبووە، چونکە نە دەتوانێت مرۆڤێتی خۆی پێبگەیەنێت و نە هەستی بە ئەرکە گشتییەکانی نێو دەوڵەت هەیە، بە پێچەوانەوە لە جڤاکی سەردەمدا مادەگەری و بێدادی سەروەرن. لەم جڤاکەدا چینەکانی سەرەوە فیزدار و لەخۆباییبوو دەیدەنە بەر، هاوکات بەسووکی لە چینەکانی خوارەوە دەڕوانن، وەلێ ئەمان بەزەبر ئەو شتانەیان لێدەسێنن کە لێیان بێبەشکراون. ئەمە بەڕوونی لە شۆڕشی فەڕەنسیدا ڕووی دا، ئەویش کاتێک چینەکانی خوارەوەی جڤاک دەستیان کرد بە خوێنڕشتن تا ئەو شتە خوازراوانە بەدەستبهێنن کە چینەکانی سەرەوە بە شایستەی ئەوانیان نەدەزانی. وەلێ ئەم شۆڕشە لە سەرئەنجامدا تەنیا شێواویی بێیاسا و نائاسایشی لەتەک خۆیدا هێنا، بۆیە بە زمانی شیلەر تەنانەت "بەوەحشیبوونی پەتی"ی لێکەوتەوە.

ئەزموونی شۆڕشی فەڕەنسی شیلەر دەبزوێنێت ئاوەزی ئەبستراکت و ڕاسیۆنالیزمی یەکلایەنەی ڕۆشنایییەکان بخاتە ژێر ڕەخنەوە. بێگومان

شیلەر دژی ڕۆشنایی و کارایی ئاوەز نییە، بەڵکو ئەمیش، وەک هزرڤانێکی سەر بە قۆناغی کۆتایی ڕۆشناییەکان، جەخت لە ئیدیالەکانی ئاوەز و ئازادی دەکات. وەلێ بە تێڕوانینی شیلەر پرۆژەی ئاوەزییانە کە ئەبستراکتە، ناتوانێت جڤاک بەرەو دەوڵەتی ئاوەز بەرێت، بە پێچەوانەوە شکست دەهێنێت، چونکە سەرجەم لایەنی پسیکۆ-فیزیکیی مرۆڤ، یان بە زمانی شیلەر: "سروشتی دەرکی"ی مرۆڤ، دەخاتە ژێر ڕکێفی ئاوەزەوە. ئاخر جڤاکی سەردەم زۆر تایبەت هەوڵ دەدات بۆ ئەوەی مرۆڤان بکات بە پسپۆر لە هەر بوارێکی تایبەتیدا، وەلێ ئەوان ئێستا بەهۆی سەروەریی ئاوەزەوە بەسەر هەست و سۆزەکانیاندا نامۆ دەبن لە هەمەکێتیی لێرەبوونی خۆیان. بەڵێ مرۆڤان، سەرباری ڕۆشناییدان بە زەین و لابردنی پەردە لەسەر نهێنییەکان و خورافیات، هێشتا هەر "بەڕبەڕ"ن.

ئێمە هەر لەم پەیوەندییەدا هەروەها ڕەخنەی شیلەر لە کانت دەبینین. بە تێڕوانینی کانتی ڕۆشنگەرا مرۆڤ لە لایەک بوونەوەرێکی فیزیکی و بیۆلۆژییە (گۆشت و خوێن)، لە لایەکی دی خاوەنی ئاوەزە کە هێزی پێدەدات "بەرگە"ی سۆزەکانی هیوا و ناسۆر و هتد بگرێت. کەواتە کانت ڕەمەک (غەریزە) و ئارەزوو و هەست دەخاتە ژێر ڕکێفی ئاوەزەوە. شیلەر ئەم هەڵوێستەی کانت بە کارێکی نامرۆڤخوازانە دادەنێت و دەبێژێت: «ئەوە باش نییە بۆ مرۆڤ کە زۆر متمانە بە دەنگی ڕەمەک نەکات و بەردەوام لە بەردەم پرنسیپی ئەخلاقدا گوێی لێبگرێت. مرۆڤ گەرەکە ڕێزی بگرێت، متمانەی پێبکات. هەردوو پرنسیپەکە گەرەکە ل□ نێو ئەودا (مرۆڤدا) پێکەوە بگونجێنرێن.» (27)

کەواتە شیلەر بە پێویستی دەزانێت ڕەمەک و سۆزەکانی مرۆڤ وەک لای کانت نەچەوسێنرێنەوە، بەڵکو وەک هەقیقەتێکی سروشتییانەی مرۆڤی بەهەند وەربگیرێن و کاریان تێدا بکرێت بە ئاڕاستەی بەدیهێنانی باڵاترین ئیدیال: ئازادی – ئاخر، وەک ئەو دەبێژێت: "... د□ بێت ڕێگەکە بەسەر دڵدا بەرەو سەر بکرێتەوە."(28)

1-4 مرۆڤدیدی شیلەر

شیلەر مرۆڤدیدی□کی دوالیستیی هەیە: مرۆڤ لە سروشتەوە دوو ڕەمەکی هەیە کە بریتین لە کەرەسە و فۆرم. وەلێ ئێمە گەرەکە لە دوو تێگەی دیکەی شیلەرەوە کە تایبەتمەندیی مرۆڤین، ڕووبکەینە ئەم دوو ڕەمەکە: "کەس" ("بنیاتنەر") و "ستاتۆ" ("بگۆڕ"). بەگوێرەی تێگەیشتنی شیلەر، بوونی کەس لە خۆدا دراوە، کەواتە کەس بنەڕەتی خودی خۆیەتی (29) نەک لە شتێکی دیکەوە سەرهەڵبدات، هەروەها

نەگۆڕە، یان بە واژەیەکی دی: سرەوتووە. لای شیلەر ئاوەزی ئۆتۆنۆم لە کەسدا بەرجەستە دەبێت، یان خودی کەس ئاماژەیەک بۆ ئاوەز لە خۆ دەگرێت. لێرەوەیە کە مر□ق ئیدێی ئازادیی هەیە. وەلێ مر□ق ه□روەها تایبەتمەندیی “ستاتۆ”ی هەیە کە وەک کەس سرەوتوو نییە، بەڵکو ئەم سەرهاڵدەدات، بۆیە هەردەم لە گۆڕاندایە. لەم ڕوانگەیەوە مر□ق ک□سە کە خۆی لە ستاتۆیەکی تایبەتیدا دەبینێتەوە.

کەواتە کەس و ستاتۆ جیاوازن لە یەکدی، هەروەها هیچ کامیان لە ئەویدیکەیانەوە نایەتەگۆڕێ. ئاخر گەر کەس بەند بێت بە ستاتۆوە، ئەوسا سرەوتوو نابێت، بەڵکو دەگۆڕرێت، هەروەها ئەوسا ستاتۆ دەسرەوێت. «نەک ل□ بەر ئەوەی دەهزرێین، دەمانەوێت و شئور دەکەین، ئیدی ئێمە هەین. نەک ل□ بەرئەوەی ئێمە هەین، ئیدی ئێمە دەهزرێین، دەمانەوێت و شئور دەکەین. ئێمە هەین لەبەرئەوەی هەین. ئێمە شئور دەکەین، دەهزرێین و دەمانەوێت، چونکە لە دەرەوەی ئێمە شتێکی دیکە هەیە » (30). هەردوو ڕەمەکی ناوبراوی مر□ق، ک□رەسە و فۆرم، لە پەیوەندیدان بەم دوو تایبەتمەندییە مرۆڤییەوە.

ڕەمەکی کەرەسە لە سروشتی پسیکۆفیزیکیی مرۆڤەوە کارا دەبێت و دەیکات بە وەرگری کاریگەرییە دەرەکییەکانی جیهان. ئامانجی ئەم ڕەمەکە سەروەریی مرۆڤە بەسەر سروشتدا بۆ ئەوەی خۆی لە زەبری زەروورە سروشتییەکان بپارێزێت، بۆیە گۆڕان دەسەپێنێت و بەوەش مر□ق ل□ کات-دا ڕادەگرێت، چونک□ پ□یوستی بە بەدیهاتنی کاتە. کاتی بەدیهاتوو بۆ شیلەر بریتییە لە “شئور” (31) کە لای مر□ق پابەند بە ڕەمەکی کەرەسەوە دێتەگۆڕێ. ئێستا کات بە شئور نێوەرۆکی وەرگرتووە. کاتێک مر□ق شئور بە ساتی ئامادی دەکات، ئیدی سەرجەم تایبەتمەندییەکانی بەند دەبن بەم تاکە جۆرەی لێرەبوونەوە. ئەم مرۆڤە بۆ شیلەر وەحشییە، چونکە سۆزەکانی بەسەر ئەودا سەروەرن، هەروەها چونکە تەنیا ڕێزی سروشت دەگرێت و بە بێڕێزی لە هەر یاسایەکی ئەخلاقی دەڕوانێت. بەکورتی: مر□ق پابەندی پێداویستییە ڕەمەکی و سۆزەکییەکانێتی و تەنیا بەگوێرەی ئەوان کردار دەنوێنێت.

ڕەمەکی فۆرم بە پێچەوانەوە بەشە ئاوەزییەکەی مرۆڤە. گەرچی مر□ق ل□ژێر کاریگەریی دەرەکیدایە و شئور و سۆزەکانی بەردەوام گۆڕانیان بەسەردا دێت، وەلێ ڕەمەکی فۆرم دەرفەتی پێدەدات کە ئازادیی نێوەکییانەی خۆی، واتا یەکانە (ئیدێنتیتێ) و بنەڕەتی ئەخلاقییانەی، بپارێزێت. ئەم ڕەمەکە کە پابەندی سروشتی ئاوەزمەندانەی مرۆڤە، «داوای ڕاستی و ماف دەکات» (32) کە دوو بەهای ئۆبژێکتیڤی و ڕەها (ئەبسۆلوت) و سەربەخۆن لە هەر تێڕوانینێکی کەسەکی و ڕەوشێکی جڤاکی. ڕەمەکی فۆرم یەکلایەنە، کەواتە بەبێ ڕەچاوکردنی ستاتۆی (لێرەبوونی فیزیکییانەی) مر□ق،

خودی ئەو بە پەیڕەوکردنی نۆرم و ڕێسا، هەروەها بە دانانی یاسا، دەبزوێنێت، ئەمەش تەنیا بەو ئامانجە کە «هارمۆنی بهێنێتە نێو جوودایی دیاردانی ئەوەوە و سەرباری هەموو گۆڕانێکی ستاتە کەس-ی ئەو بسەپێنێت» (33). ڕێمەکی فۆرم، وەک یەکانە، هەرگیز ناکەوێتە ناتەباییەوە لەتەک خۆیدا، بەپێی «هەر بڕیارێک بە ئێستاکانە بدات، هاوشێوەی بڕیارە هەمیشەییەکانەتی» (34)، کەواتە، هێگلیانە بدوێین، کاتەتی (گۆڕان) هەڵدەگرێت، واتا چێ نایهێڵێت و چێ هاوکات بە هەڵگرتن دەیپارێزێت: کاتێک ئەو یەکانە و ڕاستی و مافی ڕەها دەسەپێنێت، ئیدی کاتەتی نامێنێت، وەلێ هاوکات بە هەڵگرتنی کاتەتی سەرجەم ڕیزی کات لە خۆیدا یەکدەخات و دەیپارێزێت. ڕێمەکی فۆرم دەیەوێت ڕاستی و ماف هەمیشە و بێمەرج چواندیان هەبێت. بۆ نموونە هەست دەتوانێت شتێک لەم ساتەدا بۆ مرۆڤێک بە ڕاست دابنێت، لە ساتێکی دیکەدا هەر بۆ خودی ئەو بە ناڕاستی دابنێت. وەلێ گەر ئاوەز بڕیار (حوکم) بدات: "ئەمە ڕاستە"، لێرەدا بڕیارەکەی هەمیشەییە و هەر لە خودی کەس-ی هەرگیز نەگۆڕێوە چواندنی پێدەدرێت.

لەم ڕوانگەیەوە دەشێت هەردوو ڕێمەکی ناوبراو، یان ستاتە و کەس، ڕێبچنە نێو پەیوەندیی ناتەباوە، ئەمەش بە تێروانینی شیلەر پێکێشەیە، «چونکە هەردووکیان تێگەی نەوەیەکین» (35) و هیچ کامیان ناتوانێت بەبێ ئەویدیکەیان پێناسەی خۆی بکات. شیلەر لێرەدا کانتیانە ئەرگومێنت دەهێنێتەوە.

کرۆکی تیۆریی مەئریفەکەی کانت دەبێژێت: ئێمە دوو توانستی بنەڕەتیی مەئریفەمان هەیە کە بریتین لە شئور و زەین. هەردووکیان چاویلکەی ئێمەن ڕووەو جیهان لە خۆدا (نومێنا). ئێمە بە دەرکەوەر، کەواتە بە بینین، بیستن، بۆنکردن، چێژتن و گرتن، شئور بە شتە دەرەکییەکانی جیهان دەکەین. کانت ئەمە ناودەنێت "توانستی دەرکگیری". وەلێ نە توانستی دەرکگیری بەبێ زەین و نە زەین بەبێ توانستی دەرکگیری هەڵدەکات. بیرۆکەکانی ئێمە (کە لە زەینەوە دێن) بەبێ نێوەرۆک (کە لە توانستی دەرکگیرییەوە دێت) "بۆش"ن، هەروەها نەزەرمان (کە لە توانستی دەرکگیرییەوە دێت) بەبێ تێگە (کە لە زەینەوە دێت) "کوێر"ە. کانت لێرەدا مەبەستی لەوەیە، کە لەم شیمانانەی دەرککردندا جیهان بە ئێمە دیار دەدات، ئەوە بێگومان بەپەرشی، ئەوجا زەین بەسپێنتان (بە چالاکیی خۆیی) شئورەکان لەژێر تێگەدا ڕێکدەخات (36).

هەروەها شیلەر پەیوەند بە هەردوو ڕێمەکی ناوبراوەوە دەبێژێت: مرۆڤ بەڕێی ڕێمەکی کەرەسەوە شئور و هەست و سۆزی هەیە، کەواتە جیهانی پێدراوە، وەلێ ڕێمەکی فۆرم لای ئەو توانستی ڕێکخستنی

شئورەکان و دانانی یاسایە. لەم ڕوانگەیەوە هەرئەوەندەی ڕەمەکی کەرەسە سەروەری بسەنێت، ئیدی هەست و سۆزە دەرکییەکان جیهانی کەس ناهێڵن، وەلێ ئێستا بەم ڕێیەوە چیدی مر□ق پ□ناگات، چونکە ئەو لەم ڕەوشەدا تەنیا شئوری (نێوەرۆکی کاتی) شێواوە بەبێ هیچ مەغزایەک، بەڵێ ئێستا هەست و سۆزەکانی کە بە لێشاوی بێفۆرم سەرهەڵدەدەن و دەنیشنەوە، تایبەتی دەکەن بە ژیانێکی ئاژەڵیانە بەبێ هیچ شوناسێک (ئیدێنتیتێیەک). کەواتە ڕەمەکی کەرەسە وەک سەروەر کوێرە. ئەم بوونەوەرە بۆ شیلەر سەبژێکت نییە، بەڵکو وەحشییە و بەچەقیوی لە شوێنی خۆیدا ژیانی ئاژەڵیانەی ساتار دەکات. ئاخر، بەگوێرەی تێڕوانینی شیلەر سەبارەت بە پەیوەندیی نێویەکیانەی ستاتۆ و کەس، «هەرئەوەندەی مر□ق ت□نیا نێوەرۆکی کات بێت، ئەو چیدی نییە، بەمەش ئەو هیچ نێوەرۆکێکی نییە»، ئەویش چونکە بە نەهێشتنی کەس-ی ئەو هەروەها ستاتۆکەشی نەهێڵراوە. ئەوجا بە پێچەوانەوە گەر ڕەمەکی فۆرم سەروەری بەسەر ڕەمەکی کەرەسەدا بسەنێت، «واتا گەر هێزی هزر پێش شئورکردن بێتەئاراوە و کەس خۆی بنێتە ژێر جیهان»، ئیدی ئاوەز (ڕەمەکی فۆرم، هێزی هزر) هیچ نێوەرکێکی شئوری لە بەردەمدا نابێت بۆ ئەوەی یاساکانی خۆی بەسەریدا بەکاربەرێت، بۆیە ئیدی ڕەمەکی فۆرم بۆشە و «… چیدی کەس هێزی سەربەخۆ و سەبژێکت نییە»، بەڵکو ئێستا بوونەوەرێکی تەواو ئاوەزییە بەبێ کەرەسە(37). ئەم بوونەوەرە بۆ شیلەر مر□ق نییە، بەڵکو تەنیا ئیدێیەکی ئەبستراکتە. بەمەش ئێستا کە ڕەمەکی فۆرم سەروەریی وەرگرتووە، بوون بێڕادە فراوان دەبێت، ئێستا ئاستەنگەکان نامێنن و مر□قیش، وەک یەکانەیەکی ئیدێ، سەرجەم جیهانی دیاردەکان لەژێر خۆیدا یەکدەخات (38) – ئاخر تا چەند ئاوەز ئازادتر ببێت، مر□قیش هێندە زۆر لە جیهان تێدەگات و ئەوەندەش زۆر لە دەرەوەی خۆی فۆرم دەسازێنێت (39). ئێستا ڕاس□ی نالێتی بەتەواوی سەروەرە. بۆ شیلەر ئەم بوونەوەرە بە□ بەڕە.

لەبەرئەوەی کەس و ستاتۆ بە تێڕوانینی شیلەر تێگەی نێویەکین، ئەوا یەکدیان پێویستە و دەبێت نێویەکیانە سنوور بۆ یەکدی دابنێن: ڕەمەکی فۆرم گەرەکە ڕێ لە ڕەمەکی کەرەسە بگرێت کە خۆی بە لێشاو نەسەپێنێت، بەڵکو وەک شئوری ئەوتۆ لەگۆڕێ بێت کە ئاگامەندانە دەرککراوە و بەئامانجگیراوە، هەروەها گەرەکە ڕەمەکی کەرەسە بەرهەڵستی لەدژی ڕەمەکی فۆرم بنوێنێت، تا ئیدی ئاوەز هیچی دیکە نەبێت جگە لە هێزی ڕێکخەر. کەواتە پێویستە لە نێوانیاندا هارمۆنی بهێنرێتە گۆڕێ. ئەوە ئێستێتیکە کە د□ت□وانێت وەک نێوەندیار سنووریان بۆ دابنێت و بیانخاتە ڕەوشی هارمۆنییەوە. لێرەدا دەگەین بە ڕەمەکێکی سێیەم کە تێیدا هەردوو ڕەمەکی ناوبراو

هەڵگیراون: گەمە. وەلێ ئەمە گەرەکە پێش ئەوە خۆمان بە ئەنترۆپۆلۆژییەکەی شیلەرەوە خەریک بکەین.

2-4 ئەنترۆپۆلۆژیی شیلەر

ئەمە گەرەکە بە تێگەیشتنی ڕوونتر لە ئەنترۆپۆلۆژییەکەی شیلەر سەرەتا ڕووبکەینە پەیوەندی و جیاوازی لە نێوان ئەو و ڕوسۆدا.
شیلەر بەهایەکی بەرزی بە ڕوسۆ دادەنا، وەلێ هەڵوێستی ڕۆمانتیکییانەی ئەوی سەبارەت بە مرۆڤی سروشتی ڕەت دەکردەوە.
ئەوجا کاتێک ئەنترۆپۆلۆژیی ڕوسۆ مێژوویی-فەلسەفییە، واتا گۆڕانی مێژوویییانەی مرۆڤ لە ستاتەی سروشتییەوە بەرەو ژیاریی گەندەڵ دادەڕێژێت، ئەوا شیلەر بە مێتۆدی ترانسسەندەنتال لە شیمانە جیاوازەکانی پێکەوەژیانی مرۆڤان دەهزرێت و لە مرۆڤدییەکەی خۆیەوە کە لەسەرەوە پیشانمان دا، گۆڕان بە ئەنترۆپۆلۆژییەکی ئێستێتیکی دەدات.
ڕوسۆ مرۆڤی ستاتەی سروشتیی سەرەتا وەک یەکانە وەردەگرێت و هەڵیدەزنێنێت بە ئاستی نموونەی باڵا (ئیدیال): ناوی دەنێت “وەحشیی چاک” لە واتای بێگوناهیدا. ئەم مرۆڤە هەر لە سەرەتاوە کە تازە لە نەو سروشتەوە دەپەڕیوە، خۆی خۆشدەوێت و بەو ڕێیەشەوە خۆی دەپارێزێت و لە ژیاندا دەهێڵێتەوە، وەلێ سروشت هەروەها هەستی بەزەیی بەو داوە کە سنوور بە خۆخۆشویستن دادەنێت و نایەڵێت کاریگەرییەکی نەگەتیڤی لەسەر هاومرۆڤانی هەبێت، کەواتە ئەمیان دەبێت بە پارێزەری ڕەگەز. وەلێ مرۆڤی سروشتی لە ڕەوتی بەکۆمەڵایەتیبووندا دەشکێت (دادەبەشێت): لە خۆی نامۆ دەبێت و پاشان بە سەرهەڵدانی خاوەنداریی تایبەتی گەندەڵ دەبێت: ئێستا خۆویستی جێی خۆخۆشویستن و بەزەیی دەگرێتەوە. ڕوسۆ لەبەرەوە داوا دەکات پشتبکرێتە ژیاریی گەندەڵی سەردەم و مرۆڤان بە “پەروەردەی سروشتی” بگەڕێنرێنەوە بە ستاتەی بێگوناهی و سادەیەتی.
وەلێ مرۆڤ لای شیلەر، وەک لە سەرەوە پەیوەند بە مرۆڤدیدیی ئەوەوە بینیمان، لە ستاتەی سروشتییەوە بوونەوەرێکی جووتەنییە: لە دوو ڕەمەکی کەرەسە و فۆرم پێکدێت، لێرەشەوە ئیدی سروشت لە دوو ڕووەوە کاریگەری لەسەر ئەو دەنوێنێت: سەرەتا خودی سروشت ڕێبەری مرۆڤی سروشتییە، چونکە ئەو لەم ستاتەیەدا ناتوانێت لە “خۆ”یەوە کردار بنوێنێت و چارەنوسی دیاری بکات، بەڵکو سروشت کرداری بە دەنوێنێت، واتا سەرەتا دەرکەوەرەکانی کاران و دەرفەتی ژیان و گوزەرانی بە دەڕەخسێنن. وەلێ سروشت هاوکات تەنیا هێزی فیزیکی نییە و وەک سەروەر کاریگەری لەسەر مرۆڤان بنوێنێت، بەڵکو هەر خودی سروشت

مر□ق د□بزوێنێت کە بەڕێی دەرکەوەرەکانییەوە (چاو و گوێ) بەسەر ئەو ڕەوشەدا بەرزبێتەوە — ئاخر سروشت نەک تەنیا کەرەسەی خاو، بەڵکو هەروەها "دەرکەوتە" (Schein)ی دەخاتە بەردەم، بەم ڕێیەشەوە پردێک بەرەو ئاوەز و ئازادی ڕادەکێشێت. شیلەر چاو و گوێ ناودەنێت دوو دەرکەوەرە "نایاب"ەکەی مر□ق ک□ کەرەسە بۆ فۆرم وەردەگۆڕن. ئەو بابـەتە کە چاو دەیبینێت، فۆرمێکە کە مر□ق خ□ی دروستی دەکات. شیلەر ئەمە ناودەنێت "دەرکەوتەی ئێستێتیکی" کە دەرفەت بۆ مر□ق د□□□خسێنێت بەبێ حەز، کەواتـە ناڕەمەکیانە، بە شتەکان بگات. ئەمە یەکەم هەنگاوە بەرەو ئازادی. کەواتـە مر□ق و□ک بوونەوەرێکی دەرکیی پەتی، لە سروشتی ئێستێتیکییەوە بە ئەزموونکردنی جوانێتی، هێدی هێدی دەگۆڕرێت ڕووەو بوونەوەرێکی ئەخلاقی (40). لەم ڕوانگەیەوە مر□ق لای شیلەر، بە پێچەوانەی ڕوسۆوە، هەر لە سەرەتاوە „خۆڕسکانە“ وەک بوونەوەری سروشتی، یان وەک „بوونەوەری مر□قی“، پۆتێنسیالی بۆ ئاوەز و ئازادی هەی□. ل□ □ر□وە شیلەر وەک ڕوسۆ بەرەو پاش ناگ□□ر□تەوە بۆ سەردەمی سادەیەتی و بێگوناهی، بەڵکو بە پێویستی دەزانێت مر□قی سەردەم بە هونەر و پەروەردەی ئێستێتیکی چاکبکرێت، تا ئیدی لە سەرئەنجامدا یەکانەیەک لە سروشتە جووتەنییەکەی ئەو بهێنرێتە گۆڕێ: هارمۆنیی ئاوەز و توانستی دەرکگیری.

بێگومان هەروەها شیلەر جەخت دەکات کە مر□قی سروشتی لە پێناوی خۆهێشتنەو□ی□دا بێدار دەبێتەوە: ئەو ب□ ناچاری ل□ نێو زەروورەی کوێری سروشتەوە بەئاگادێت و دەگات بە مەئریفەی خۆی وەک مر□ق. ئ□وە ئازادیی سروشتییە کە دەرفەت بۆ مر□ق د□□□خسێنێت ئازادانە کردارە ناچارەکییەکان کە ئەو جرپنانە لە سروشتەوە یەکسەر دەیاننوێنێت، بکات ب□ ب□زاردەی ئازاد، هاوکات لە زەروورەی سروشتییەوە زەروورەی ئەخلاقی بهێنێتەگۆڕێ. ئێستا پێداویستییەکانی مر□ق ل□م پرۆسەیەی بێداربوونەو□ی□دا هەنگاوی پێدەنێنە نێو ستاتۆیەکەوە، کەواتـە ناچاری دەکەن بۆ ستاتۆیەک نەک ئەو خۆی ئازادانە بڕیاری بۆ بدات: دەوڵەت (دامەزراوە، ڕێکخراوی جڤاکی). ئەمە بۆ شیلەر دەوڵەتی ناچارەکییە و تێیدا مرۆڤان هێشتا هەر پابەندی سروشتن، چونکە ئەوان ناچارن دەوڵەت بەگوێرەی یاسای سروشتی دابمەزرێنن. شیلەر ئەم فۆرمەی دەوڵەت وەک تەواو گونجاو بە مر□قی ب□داربو□ی سروشتی دادەنێت، ئەویش چونکە ئەو مرۆڤە هێشتا هەر بوونەوەرێکی تەواو دەرکییە (پسیکۆ-فیزیکییە) و لە پێناوی خۆهێشتنەو□ی□دا دەوڵەتێک بەگوێرەی ڕەمەک و حەزە دەرکییەکانی دادەمەزرێنێت. کەواتـە مر□ق ب□ زەبر و □ڵامی زەبرە سروشتییەکان دەداتەوە: بنیاتنانی حوکمدارییەکی زەبرمەند.

ئێمە لای شیلەر هاوکات فۆرمێکی دیکەی دەوڵەتی ناچارەکیمان هەیە کە

تەیدا ئاوەز سەروەرە. لەم فۆرمەی دەوڵەتدا زەبری نێوەکییانەی ئاوەز دەخرێتە جێی زەبری دەرەکییانەی سروشت، واتا دەوڵەتی ئەخلاقی پابەند بە یاسای ئاکارەوە دادەمەزرێنرێت. کەواتە نەک هێزی سروشتی کە پاڵهێزی دەوڵەتی سروشتیی ناچارەکییە، بەڵکو یاسا بنەڕەتی دامەزراندنی دەوڵەتی ئەخلاقە. لەم پەیوەندییە دەوڵەتییەی ئێستادا هێزە ڕاسیۆناڵەکان سەروەرن، ئێستا “ویستی ئازاد ڕادەکێشرێتە نێو جیهانی هۆکارەکانەوە کە تەیدا هەموو شتەکان بە زەروورەی توند (…) پێکەوەگرێدراون” (41).

شیلەر لەم پەیوەندییەدا جیاوازی لە نێوان دوو جۆری مرۆڤاندا دەکات تاکو لێرەوە جۆرێکی دیکەی مرۆڤ دیاربهێنێت کە ناوی دەنێت “مرۆڤی ئیدیال”. مرۆڤ وەحشییە گەر بەگوێرەی سروشتی خۆی کردار بنوێنێت و هیچ پرنسیپێکی نەبێت، کەواتە تەنیا هەوڵ بۆ ستارکردنی حەز و ئارەزووەکانی خۆی بدات. مرۆڤ بەڕبەڕە گەر پابەند بە ئاوەزەوە بەگوێرەی یاسا بژی، وەلێ گرنگی بە سروشتی خۆی نەدات. بە پێچەوانەی هەردووکیانەوە مرۆڤێک ئیدیالە کە هارمۆنییانە پێگەیەنراوە؛ ئەم مرۆڤە دەتوانێت یەکێتی لە نێوان ئاوەز و هەست و سۆزەکانیدا بهێنێتەگۆڕێ. ئەمەش بەواتای: کەسێتییەکی بەم چەشنە نەک تەنیا پابەندی پرنسیپە ئاوەزییەکانە، بەڵکو هاوکات دەستبەرداری سروشتێتی نابێت، ئەوجا وەک پابەندی ئاوەز دەتوانێت جڵەوی ناسەقامگیری و بگۆڕییەکەی ئەو سروشتە بگرێت.

بە تێڕوانینی شیلەر هەموو تاکە مرۆڤێک لە سروشتەوە مرۆڤێکی ئیدیالی لە خۆیدا هەڵگرتووە. مرۆڤان گەرەکە “بە یەکانەی نەگۆڕی” ئەم مرۆڤە ئیدیالە بگونجێنرێن. بێگومان گونجاندن بۆ شیلەر ئەوە نییە کە مرۆڤی ئیدیال بەسەر مرۆڤی ئەمپیریدا (پسیکۆ-فیزیکیدا) بسەپێنرێت. کردەوەیەکی بەم شێوەیە هیچی دیکە نییە جگە لە چەوساندنەوەی هەست و سۆزەکانی مرۆڤان. بە تێڕوانینی شیلەر دەوڵەتی ڕێپرێسیڤ (چەپێنەر، سەرکوتکەر) هەوڵ دەدات بۆ ئەوەی جڵەوی مرۆڤان و پەیوەندییەکان بگرێت، وەلێ بەو ڕێیەوە تەنیا مرۆڤان دەشێوێنێت. هەروەها مەبەستی شیلەر لە گونجاندنی مرۆڤانی کەتوار بە مرۆڤی ئیدیال ئەوە نییە کە دەوڵەتی ئەخلاق شۆڕشگێڕانە هەڵبووەشێنرێتەوە و گفتی دەوڵەتێکی تیۆرییانەی ئاوەز بە مرۆڤان بدرێت. ئاخر شۆڕش بە دیدی ئەو تەنیا شێواوی و نائاسایش دەخاتەوە.

بە پێچەوانەوە، دەبێت دەرفەت بدرێت کە جڤاکی سەردەم درێژە بە کارایی خۆی بدات و نەخرێتە مەترسییەوە. شیلەر دەوڵەت بە سەئاتێک دەچوێنێت کە سەئاتچی لەکاتی کارکردنی خودی سەئاتەکەدا، سووڕی بەکرەکانیدا، خۆی پێوە خەریک دەکات – چاکی دەکات. وەلێ پرۆسەی چاککردن ئاڕاستییەک ڕووەو دەوڵەتی ئیدیال وەردەگرێت. لە دەوڵەتی

ئەخلاق یان قانوندا دەلاقەیەک ل□گ□□ی□ لەنێوان خواست و داواکانی مرۆڤان و ئەو ڕێنومایانەدا کە دەوڵەت دەیانسەپێنێت، بە واتایەکی دی: لە نێوان هەمەجۆرێتیی تاکەکەسی و یەکێتیی دەوڵەتیدا. بە پێچەوانەوە لە دەوڵەتی ئیدیالدا هەر تاکە مرۆڤێک نوێنەری ڕەگەزی خۆیەتی: ویستی دەوڵەت هاوکات ویستی خۆیی هەر هاووڵاتییەکە.

5- گەمە وەک بنیاتنەری ئازادی

ماویەتی..

پەراوێز

(27) Schiller, Friedrich: Über Anmut und Würde. S. 468. (Zeno.org).

(28) Schiller, Friedrich: Über die ästhetische Erziehung des Menschen. 8.Brief. S. 22. (Zeno.org).

(29) Schiller, Friedrich: Über Anmut und Würde. S. 444.

(30) Schiller, Friedrich: Über die ästhetische Erziehung des Menschen. 11. Brief. S. 30.

(31) Ebenda, 12. Brief. S. 22.

(32) Ebenda, 12. Brief. S. 34.

(33) Ebenda, 12. Brief. S. 33.

(34) Ebenda, 12. Brief. S. 33.

(35) Ebenda, 13. Brief, S. 36.

(36) بڕوانە: ئیمانوێل کانت. پێشگۆتن بۆ هەر مێتافیزیکێک که بشێت له ئاینده‌دا ببێت به زانست. کاوە جەلال لە ئەڵمانییەوە. پاشگۆتنی وەرگێر. لا 62.

(37) Schiller, Friedrich: Über die ästhetische Erziehung des Menschen. 13. Brief. S. 36.

(38) Ebenda, 12. Brief, S. 34.

(39) Ebenda, 13. Brief, S. 36.

(40) بڕوانە هەردوو نامەی 26 و 27 لە:

Ebenda, S. 75-79.

(41) Ebenda, 4. Brief, S. 6.

سەرچاوەکان:

▪ Schiller, Friedrich: Über Anmut und Würde. Sämtliche Werke, Band 5, München 1962. (Zeno.org).

- Schiller, Friedrich: Über die ästhetische Erziehung des Menschen. Sämtliche Werke, Band 5, München 1962. (Zeno.org).
- ئیمانوێل کانت. پێشگۆتن بۆ هەر مێتافیزیکێک کە بشێت لە ئایندەدا ببێت بە زانست. کاوە جەلال لە ئەڵمانییەوە. پاشگۆتنی وەرگێڕ. کتێبخانەی هەریەک لە: دەنگەکان، کوردەاوم، کوردستانپێست. -5 گەمە وەک بنیاتنەری ئازادی ماویەتی

لە نێوان "پاوەندێک گۆشت" و "دوگمەی ڕەزامەندی": ئایا ددانی یاسا گۆڕاوە؟.. حەمید کورەچی

لە ساڵی ١٦٠٥دا، "شایلۆک" لە دادگای ڤینیسیا بە چەقۆکەیەوە وەستابوو، داوای "پاوەندێک لە گۆشتی مرۆڤ"ی دەکرد وەک وەفایەک بۆ ئەو گرێبەستەی کە بازرگان "ئەنتۆنیۆ" بە ویستی خۆی واژۆی کردبوو. ئەمڕۆ، لە ساڵی ٢٠٢٦دا، هەموومان لەبەردەم شاشەکانماندا وەستاوین و بە ساردییەوە کلیک لەسەر دوگمەی "لەسەر مەرج و ڕێساکان ڕازیم" دەکەین، بە ئەوەی مافگەلێک بدەین بە کۆمپانیاکانی تەکنەلۆژیا و دارایی کە ڕەنگە لە چەقۆکەی شایلۆک کەمتر دڕندە نەبن، بەڵام بە زمانێکی یاسایی شیکتر پێچراونەتەوە.

کاتی ئەوە هاتووە دووبارە سەیری شێوازی وانەگوتنەوەی شانۆگەری "بازرگانی ڤینیسیا" بکەینەوە و لەو گێڕانەوە سوننەتییە تێپەڕین کە وەک چیرۆکێکی سەرکەوتنی چاکە بەسەر خراپەدا نیشانی دەدات.

پێویستە ئەمڕۆ وەک وەرک شۆپێکی پراکتیکی سەیری بکەین کە ڕوونی دەکاتەوە چۆن یاسا دەتوانێت ببێتە ئامرازێک بۆ تیرۆرکردنی قوربانی بە شێوازێکی دەمامکدراو و لەژێر پەردەی شەرعییەتە ڕواڵەتییەکەیەوە.

دەست هەڵبگرن لە لۆمەکردنی "شایلۆک". ئەو سوودخۆرە دەرکراوەی ناو کۆڵانەکانی ڤینیسیا، تەنها ئاماژەیەکی سەرەتایی بوو بۆ بەراورد لەگەڵ "دەندەکانی گرێبەست" کە ئەمڕۆ لەناو هەوربڕەکانەوە ژیانمان بەڕێوە دەبەن. لە شانۆگەرییەکەی شکسپیردا، ململانێکە خوێناوی و ڕوون بوو، بەڵام ئەمڕۆ چەوسانەوە بەرگی "بەڕێزیی" پۆشیوە و جانتایەکی پارێزەری لوکسی بەدەستەوەیە. یاساش – وەک هەمیشە – بەزەیی بە گەوجەکاندا نایەتەوە، بەڵکو مۆڵەت دەداتە فێڵبازەکان بۆ ئەوەی پێستیان بە شێوەیەکی یاسایی دابماڵن.
ئەوەی "پۆرشیا" لە دادگای ڤینیسیادا ئەنجامی دا، بەرجەستەکردنی دادپەروەری نەبوو وەک ئەوەی وێنا دەکرێت، بەڵکو جۆرێک بوو لە تیۆری یاسایی نەرم و شاراوە، کە دەنگدانەوەکەیمان لە واقیعی هاوچەرخماندا دەبینینەوە؛ ئەو شوێنەی یاساکان بە خوێنێکی ساردەوە بەکاردێن بۆ ناچارکردنی تاکە سادەکان تا واژۆی گرێبەستە ئەلیکترۆنییە درێژ و ئاڵۆزەکان بکەن، پاشان یەکەم هەڵە یان دواکەوتن دەقۆزرێتەوە بۆ هەڵمژینی بەشێکی گەورە لە ژیان و شکۆیان.
ئەو ئازارە ڕاستەقینەیەی ئەم شانۆگەرییە دەری دەخات، تەنها لە وێنەی "شایلۆک" وەک جێبەجێکارێکی توندی سەختترین جۆری تۆڵەسەندنەوەدا نییە، بەڵکو لەو دووڕووییەدا کورت دەبێتەوە کە دەوری ئەو کۆمەڵگەیەی داوە کە چەپڵە بۆ سەرکەوتنەکەی پۆرشیا لە دەدەن و چاو لە ئاکامە نەرێنییەکانی گوتارەکەی دەپۆشن. "پۆرشیا" تەنها بەرجەستەکردنێکی پێشوەختەی نموونەی "پارێزەری کۆمپانیاکانە"؛ ئەو پیشەگەرەی کە هونەری قایلکردن بە لای ڕاستدا دەزانێت بە بەکارهێنانی زمانێک کە پڕە لە بەزەیی و میهرەبانی، لە کاتێکدا بە لای چەپدا کار لەسەر یاری کردن بە کەلێنە یاساییەکان دەکات بۆ وەشاندنی گورزی کەمەرشکێن.
ئێمە ئێستا لە جیهانێکداین کە هێشتا نموونەی پۆرشیا تێیدا پیرۆز دەکرێت؛ جیهانێک کە ڕێگە بە دەسەڵات و پارە دەدات ئیمتیازی دووبارە ئاراستەکردنەوەی وشەکان بۆ بەرژەوەندی خۆیان و ڕزگارکردنی هاوبەشەکانیان هەبێت، لە کاتێکدا یاسا دەگۆڕێت بۆ ئامرازێکی سەرکوتکردن بۆ ئەوانەی سەر بەم بازنەی ئیمتیازاتە نین.
ئەمە تەنها چیرۆکێکی کۆن نییە کە لاپەڕەکانی ئەدەب دەیگێڕنەوە، بەڵکو ڕەنگدانەوەیەکی زیندووی ئەو واقیعەیە کە پێوەی دەناڵێنین کاتێک یاسا دەبێتە چەکێک دژی چینە لاوازەکان، و بۆ پاراستنی بەرژەوەندییە کەسی و بژاردەکان (نوخبە) لەژێر پەردەی شەرعییەت و دادپەروەریدا بەکاردێت. دەبێت واز لە پیرۆزکردنی پۆرشیا وەک پاڵەوان بهێنین و قووڵتر سەیری چینەکانی ئەم دووڕووییە

کۆمەڵایەتی و یاسایە بکەین کە هەشتا شانۆگەرییەکەی شکسپیر بە ڕەوانبێژییەک دەری دەخات کە لەگەڵ سەردەمی ئەمەشدا دەگونجێت.
هاوڕێیان، دەستەواژە بەناوبانگەکەی "یاسا ناتوانێت پارێزگاری لە گەوجەکان بکات" تەنها بەرجەستەکردنێکی ئاشکرای بێشەرمی مرۆڤە؛ ئەو دەستەواژەیەی کە لە ناخیدا دانپێدانانێکی ناڕاستەوخۆی تێدایە کە "یاسا لە کرداردا، نەک لە گفتاردا، بۆ ئەوە دانراوە کە پارێزگاری لە فێڵبازەکان بکات بەرامبەر ئەوانەی ژیرییان کەمترە".
ئەمەش وامان لێ دەکات بپرسین: ئایا جیاوازییەکی جەوهەری هەیە لە نێوان چەمکی موجەڕەدی "پاوەندێک گۆشت" — کە چەقی یەکێک لە خەمناکترین هەڵوێستەکانی ئەدەبی شکسپیر بوو — و ئەو سوودە بانکییە مەحاڵانەی کە مووچەی ڕەنجدەران بێ بەزەیی دەخۆن؟ یان لە نێوان ئەو چەقۆ تیژەی جاران گۆشتی دەبڕی و ئەو ئەلگۆریتمە چاودێرییە نوێیانەی کە تایبەتمەندییەکانمان لە ڕۆژی ڕووناکدا دەدزن، لە بەرامبەر وەهمی ئەپڵیکەیشنە بێبەرامبەرەکاندا؟
تاکە ڕاستییەک کە خۆی دەسەپێنێت ئەوەیە کە ئێمە شایەتی سەردەمێکی نوێی سەرکوتکردنین؛ کە تێیدا ئامرازەکان گۆڕاون، "ئەلگۆریتمە ساردەکان" جێگەی "چەقۆی هەڵکێشراویان" گرتووەتەوە، بەڵام ئەنجامەکە هەر یەکە: قوربانییەک کە لە ڕووی ئابووری و کۆمەڵایەتییەوە خوێنی لێ دەچۆڕێت.
لەو چوارچێوەیەدا، وادیارە ئێمە لە سەردەمێکی سەیردا دەژین کە نەوەیەک پەروەردە دەکەین پێیان وابێت زیرەکی بریتییە لە توانای ڕاوکردنی "کەلێنەکان" لەبری بونیادنانی پایەکانی "دادپەروەری".
هەموومان بە پلەی جیاواز بووینەتە وەک ئەنتەنیە؛ ئەو سەرکەشە سادانەی کە واژۆیان لەسەر کاغەزێکی سپی کردووە کە کۆنترۆڵی تەواو دەداتە کۆمپانیا چاوچنۆکەکان، کە نەک هەر مەیخانە و مەیەکەیان هەیە، بەڵکو دادوەر و جەلادەکەش هیی ئەوانن.
ئەمە واقیعێکی تاڵە، چونکە شایلۆک جاران کەیسەکەی دەڕاند چونکە جوولەکە بوو لە کۆمەڵگەیەکدا کە دەمارگیری مەسیحی هەبوو. بەڵام ئەمڕۆ، تاک مافەکانی لەدەست دەدات چونکە مرۆڤەکە لەناو کۆمەڵگەیەکی دیجیتاڵیدا دەژی کە تینووی داتا و کۆدەکانە؛ کۆمەڵگەیەکی وشک کە دان بە هیچدا نانێت جگە لە هەما موجەڕەدەکان و ژمارە ڕەقەکان.
با چیتر بە بریقەی جەلادەکان و وێنە دەستکردەکانیان هەڵنەخەڵەتێین. پۆرشیا هەرگیز ئەو پیرۆزە نەبووە کە هەندێک کەس وێنایان کردووە، بەڵکو چەرخێکی هەمیشەیی بووە لە ماشێنی چەوسانەوە کە تەنها خزمەتی بەرژەوەندی بژاردە دەوڵەمەندەکان دەکات کە دەستیان بەسەر ساماندا گرتووە.

تۆش، هەرجارێک کە بە وردبوونەوە کلیک لەسەر بژاردەی “هاوڕام” دەکەیت، دەرگایەک بەرەو جیهانێکی ئارام و پڕ لە خزمەتگوزاری ناکەیتەوە وەک ئەوەی بۆت وێنا کراوە، بەڵکو بە ویستی خۆت دەچیتە ناو مەیدانی چەوسانەوەیەکی سیستماتیک لەژێر ناوی یاسا چەواشەکارەکاندا.
ئەم ڕەزامەندییە تەنها دەروازەیەکە بۆ چوونە ناو “سەربەخانەیەکی یاسایی”، کە تێیدا دادپەروەری چەمکێکی ڕێژەییە و بەزەیی بووەتە تەنها دروشمێکی بازاڕکردنی بێ ناوەرۆک. تەنها ئەو دەقە چڕ و وردەی کە هەرگیز خۆت ماندوو نەکردووە بە خوێندنەوەی، چەقۆ شاراوەکەی تێدایە؛ ئەو چەقۆیەی بە ئەنقەست وا دروست کراوە کە لەبەرچاوت نەبێت و نەیخوێنیتەوە، لە کاتێکدا دروستکەرانی، یاری بێدەسەڵاتکردنی تۆ بە شارەزایی و توندیی ئەو دەقە بەڕێوە دەبەن.

حەمید کورەچی (Hamid Koorachi)
٢٠٢٥-٠١-١٥
مالمۆ

جەستەی غەزاڵ لەنێوان دڕەنی جەنگ و دۆگمای ئایندا؛ کایەی پزیشکی وەک سەنگەر.. کارزان عزیز عبدالراحمن

پێشەکی

ئەگەر کەرتی تەندروستی لە جیهانی مۆدێرندا وەک پیرۆزترین کایەی مرۆیی سەیر بکرێت، ئەوا لە کوردستاندا ئەم کایەیە بووەتە یەکێک لە قێزەونترین مەیدانەکانی چەوساندنەوە و بازرگانی بە ژیانی خەڵکەوە. ئەو کارەساتەی دەرهەق بە غەزالەی پێشمەرگە کرا، تەنها هەڵەیەکی کارگێڕی نەبوو، بەڵکو پەردەی لەسەر ڕووی ڕاستەقینەی سیستەمێک لادا کە تێیدا لایەنی مرۆیی لەنێوان دوو بەرداشی مەترسیداردا ورد دەکرێت: چەتەیی گیرفانبڕین و ڕەقی ئایدۆلۆژی.

بایۆپۆلەتیک و "ژیانی ڕووت"

لێرەدا پێویستە ئاماژە بە چەمکی (Bare Life) یان "ژیانی ڕووت" بکەین کە فەیلەسوف (جۆرجیۆ ئەگامبێن) وەک تیۆرییەکی سیاسی باسی دەکات. غەزاڵ لە ساتەوەختی برینداربوونی و ڕەتکردنەوەی لە لایەن نەخۆشخانەوە، لە "هاووڵاتییەکی خاوەن ماف"ەوە گۆڕدرا بۆ جەستەیەک کە هیچ یاسایەک نایپارێزێت. کاتێک نەخۆشخانە دەبێتە بڕیاردەر لەسەر ئەوەی کە بژیت و کە بمرێت لەسەر بنەمای ئینتیما و ئایدۆلۆژیا، ئیتر ئێمە لە بەردەم دامەزراوەیەکی تەندروستیدا نین، بەڵکو لە بەردەم دادگایەکی سەڤەرانەی سیاسی و ئایدۆلۆژیداین کە "سزای لەسێدارەدان" بەسەر بریندارەکاندا دەسەپێنێت.

هاوپەیمانیی سەرمایەداریی چەتە و ئیسلامی سیاسی

نەخۆشخانە ئەهلییەکانی کوردستان، کە زۆربەیان لەژێر سێبەری حزب و کۆمپانیا زەبەلاحەکانەوە بەڕێوە دەبرێن، ئیتر لە ناوەندی چارەسەری دەرچوون و بوون بە مۆڵی بازرگانی. لێرەدا مرۆڤ وەک نەخۆش سەیر ناکرێت، بەڵکو وەک "کڕیار" مامەڵەی لەگەڵ دەکرێت. هەر لە ساتەوەختی چوونە ژوورەوە، لۆژیکی پزیشکی جێگەی خۆی بە لۆژیکی ژمێریاری چۆڵ دەکات.

ئەوەی لە نەخۆشخانەی (بەخشین) بەرامبەر بە غەزاڵ کرا، سەلماندی کە چەتەیی ئابوری تەنها لایەنێکی کێشەکە نییە، بەڵکو لایەنە مەترسیدارەکە ئەوەیە کە ئەم ناوەندانە خەریکن دەبنە "سەنگەری ئایدۆلۆژی". کاتێک نەخۆشخانەیەک لەسەر بنەمای ئایینی بڕیار لەسەر وەرگرتنی بریندارێک دەدات، سوێندی پزیشکی (Hippocratic Oath) دەگۆڕێت بە سوێندی تاوانکاری و تۆڵەکردنەوەی سیاسی.

تیرۆری دووفاقە: درۆن و دۆگما

غەزاڵ دووجار بووە قوربانی؛ جارێک جەستەی بە ئاگر و ئاسنی درۆنەکان خوێناوی کرا، و جارێکی تریش بە بایکۆتی مرۆیی و پزیشکی لەناو شاردا تیرۆر کرا. وەرنەگرتنی کچە پێشمەرگەیەک تەنها لەبەر ناسنامە فکرییەکەی، جەریمەیەکی ڕێکخراوە. ئەمە ئەو پۆینتەیە کە تێیدا "ئیسلامی سیاسی" و "سەرمایەداریی چەتە" یەکدەگرن هەتا هەر دەنگێکی ئازاد کە لە دەرەوەی زۆنی پیرۆزییەکانی ئەوان بێت، ڕەوانەی گۆڕستانی بکەن. وەرنەگرتنی غەزاڵ، بەردەوامیی هەمان ئەو درۆنە بوو کە جەستەی پێکا؛ یەکەمیان بە تێکشکاندنی جەستە و دووەمیان بە کوشتنی ئومێدی ئازادی.

ئەنجامگیری

ئەم فاجیعەیە دەبێت ببێتە زەنگێکی مەترسی بۆ ویژدانی گشتی. بێدەنگی لەسەر ئەم ڕەفتارە فاشیستیانەی کەرتی تەندروستی، ڕێگەخۆشکردنە بۆ ئەوەی لە داهاتوودا هەر یەکێک لە ئێمە لەسەر

بیروڕاکانمان لەبەردەم دەرگای نەخۆشخانەکاندا جێبھێڵرێین. پێویستە کایەی پزیشکی لە ھەژمـوونی حزب و ئـایین دابمـال□ر□ت، ئ□گ□رنا “مر□ق” ل□م وڵاتەدا تەنھا دەبێتە ژمارەیەکی بێبایەخ لە دەفتەری ژمێریاریی کۆمپانیاکان و گیرفانی دۆگماکاندا.

کارزان عزیز عبدالراحمن / خوێندکاری زانکۆ

کوردستان؛ نیشتمانی پاشکۆکانە.. ستار ئەحمەد

نیشتمان کاتێک دەبێتە ئارامگەیەکی ڕاستەقینە، کە ھەموو ڕۆڵەکانی تێیدا ھەست بە ئارامی و بەھرەمەندی بکەن، بەڵام ئەوەی ئەمڕۆ لەم بارو دۆخەدا دەبینرێت، جۆرێکە لە دابەشبوونی نایەکسان کە تێیدا خاکی پیرۆزی کوردستان بووەتە لانکەی خۆشگوزەرانی بۆ ژمارەیەکی دیاریکراو و ئەوانی تر تەنیا لە دوورەوە سەیری ئەو شاگوزەرانییە دەکەن. ئەم نایەکسانییە تەنیا لە ڕووی داراییەوە نییە، بەڵکو ھەموو جومگە ھەستیارەکانی ژیانی گرتووەتەوە و وایکردووە زۆرینەی خەڵک ھەست بکەن لە ماڵ و خاکی خۆیاندا بوونەتە مێوان یان کەسانی نامۆ.

ئەگەر لە ڕووی دارایی و ئابوورییەوە سەیری بارودۆخەکە بکەین، دەبینین سامانی سەر زەوی و ژێر زەوی، کە دەبوو ببێتە ھەوێنی ئاوەدانی و خۆشگوزەرانی بۆ ھەموو تاکێکی کورد، ئێستا لە چوارچێوەیەکی بەرتەسکدا قەتیس ماوە. لە کاتێکدا دەستەیەکی کەم خەریکی کۆکردنەوەی سەرمایەی بێشوومارن، زۆرینەی کۆمەڵگە لە خەمی دابینکردنی پێداویستییە سەرەتاییەکانی ژیانی وەک خۆراک، نیشتەجێبوون و چارەسەری پزیشکیدان. ئەم دابەشبوونە چینایەتییە دیوارێکی گەورەی لە نێوان ھاوڵاتییاندا دروست کردووە، بە جۆرێک کە چەند کەسێک خاوەنی ھەموو شتێکن و ئەوانی تر، خاوەنی ھیچ نین جگە لە ماندوێتی و بێھیوایی.

کاتێک باس لە قووڵایی نادادی دەکەین، ھیچ بوارێک وەک بواری وێژە و ڕۆشنبیری ئەو برینە بە سوێیە نیشان نادات. ئەدەب کە دەبوو ویژدانی زیندووی نەتەوە و ئاوێنەی ڕاستگۆیی بێت، ئێستا لە نێوان

بەرداشی بەرژەوەندیی حیزبی و پەراوێزخستنی بەهرەمەنداندا دەهاڕدرێت. ئەمڕۆ لە کوردستاندا دەبینین نووسەر و ئەدیب و شاعیرە ڕاستەقینەکان، ئەوانەی تەمەنی خۆیان لە نێو لاپەڕەی کتێب و خەمی نەتەوەدا بەسەر بردووە، لە نێو تەلبەندی نادادیدا کەت کراون و کەس ناپرسێت بژێوییان چۆنە و ژیانیان بە چ سەختییەک دەگوزەرێت.
زۆرن ئەو نووسەرە پاک و کوردپەروەرانەی کە خاوەنی بڕوانامەی باڵا و بەرهەمی دەگمەن، بەڵام لەبەر ئەوەی نەیانویستووە پێنووسەکانیان بدەنە دەست خواستی حیزب، یان ناتوانن ببنە پیاهەڵدەری دەسەڵات، ئێستا لە گۆشەی ماڵەکانیاندا نیشتەجێن و تەنانەت لە سەرەتاییترین مافی ژیان، کە بژێوییەکی شایستەیە بێبەش کراون. ئەم مرۆڤە گەورانە کە سەرمایەی شکۆی ئەم خاکەن، لە لایەن دەسەڵاتەوە وەک نامۆ سەیر دەکرێن، تەنیا لەبەر ئەوەی سەربەخۆیی هزریی خۆیان پاراستووە و نەیانکردووەتە ڕێکاری سامان کۆکردنەوە، کە بە بەرژەوەندیی تەسکی ڕامیاریی چۆک دابدەن.
لە بەرانبەردا، دیاردەیەکی مەترسیدار سەری هەڵداوە، ئەویش پێشخستنی کەسانی نەخوێنەوار و بێبەهرەیە تەنیا لەبەر ئەوەی پاشکۆی حیزبەکانن. دەبینین کەسانێک کە نەک هەر شارەزاییان لە ئەدەب و نووسیندا نییە، بەڵکو بێگانەن لەگەڵ خوێندنەوە و زانیاری، تەنیا بەهۆی پاشکۆیەتییان بۆ لایەنێکی دیاریکراو، کراونەتە خاوەن پلەی باڵای ڕۆشنبیری و لە چەندین شوێنەوە خزمەت دەکرێن و بودجەی گەورەیان بۆ تەرخان دەکرێت. ئەمە نەک هەر سوکایەتییە بە زانست و وێژە، بەڵکو تێکدانی ڕەوشتی کۆمەڵایەتی و سیاسییە، چونکە کاتێک نەزان دەبێتە بڕیاردەر و زاناش دەخرێتە پەراوێزەوە، ئەوا کۆمەڵگە بەرەو تاریکییەکی قووڵ هەنگاو دەنێت.
ئەم نادادییە لە بواری ڕۆشنبیریدا دەبێتە هۆی ئەوەی کە نەوەی نوێ متمانەی بە زانست و داهێنان نەمێنێت. کاتێک گەنجێک دەبینێت نووسەرێکی گەورە و خاوەن بڕوانامە لە هەژاریدا دەژی و کەسێکی بێبڕوانامە و ماستاوچی لە سایەی لایەنێکدا لە ناو ناز و کامەرانیدایە، ئیتر مەیلی بۆ فێربوون و پاکی نامێنێت. نادادی لێرەدا دەبێتە خەنجەرێک و لە جەستەی کولتووری نەتەوە دەدرێت؛ چونکە نووسەری ڕاستەقینە کە مێژووی نەتەوە دەنووسێتەوە و زمان دەپارێزێت، ئەگەر دەستی نەگیرێت و ڕێزی لێنەگیرێت، ئەوا ناسنامەی نەتەوەیی بەرەو ونبوون دەچێت.
ئەو دیوارە ئەستوورەی لە نێوان دەستەیەکی سوودمەند و زۆرینەیەکی بێبەش دروست کراوە، لە بواری ئەدەبدا هۆکارێکی کارەساتهێنەرە. حیزبیبوونی بواری ڕۆشنبیری وای کردووە کە بەهرە و توانستی مرۆیی ببێتە قوربانیی پاشکۆیەتی سیاسی. نووسەرە کوردپەروەرەکە، کە خەمی

گەورەی ئازادی و دادپەروەرییە، نەک هەر پۆست و پایەی پێنادەن، بەڵکو بە هەموو شێوەیەک ڕێگری لێدەکەن کە دەنگی بگاتە خەڵک. ئەمە ژینگەیەکی ژەهراوی دروست دەکات کە تێیدا ڕاستگۆیی دەبێتە تاوان و درۆکردن و دوڕوویی دەبێتە کلیلی سەرکەوتن.
بۆیە، کوردستانێک کە تەنیا بە پاشکۆکان و نەخوێنەوارە دەسەڵاتدارەکان بێت، ناتوانێت ببێتە نیشتمانی داهێنان. نیشتمان کاتێک گەشە دەکات کە پێنووسی ئەدیبە پاکەکان ئازاد بێت و بژێوی ژیانیان پارێزراو بێت، نەک ئەوەی لە ژێر باری گرانی بێبەشیدا پشتیان بچەمێتەوە. هەر نەتەوەیەک ڕێز لە زانا و ئەدیبەکانی نەگرێت و نەخوێنەوارەکان بکاتە پێشەنگ، ئەوا چارەنووسی هەر شکست و پاشەکشە دەبێت لە کاروانی شارستانییەتدا. کاتی ئەوە هاتووە ئەم کەتە نادادپەروەرە تێکبشکێنرێت و نیشتمان بگەڕێتەوە بۆ خاوەنە ڕاستەقینەکانی، بۆ ئەوانەی بە خوێن و پێنووس و ماندووبوون پاراستوویانە، نەک بۆ ئەوانەی تەنیا بۆ سوودی تایبەتی خۆیان بەکاری دەهێنن.

ستار ئەحمەد

خواردن لە جەژنەکاندا؛ چۆن نەتەوەکان ناسنامەی خۆیان پاراستووە؟.. نووسینی: هێمن عەلی

خواردن هەرگیز تەنیا پێداویستییەکی بایۆلۆژی نەبووە، بەڵکوو زمانێکی بێدەنگ و پاراوە کە مرۆڤەکان بۆ دەربڕینی گەرموگوڕیی خێزان و پاراستنی نەریتە دێرینەکان بەکاریدەهێنن. لە سەرتاسەری جیهاندا، بۆنەکان تەنیا بە ڕێوڕەسمەکان ناسرێنەوە؛ بەڵکوو خواردن بەشێکی سەرەکیی ئەو نەریتانەیە و هەر نەتەوەیەک لە ڕێگەی ژەمە تایبەتییەکانییەوە، مێژوو و کلتووری خۆی بە نەوەکانی داهاتوو دەگوازێتەوە. بەم جۆرە، هەر ڕێوڕەسمێک تامی تایبەتی خۆی هەیە،

بەڵام پێش ئەوەی ژەمەکان دەست پێ بکەن، ڕەنگ و دەنگەکان وەک مژدەدەرێکی ڕاستەقینە، هاتنی وەرزە جەژنییەکان ڕادەگەیەنن.

ڕەنگەکان؛ ئەو مژدەیەی پێش بۆنەکان دەگات

لە ئەوروپادا، جەژنەکان زۆر پێش کاتی خۆیان دەبنە میوانی ماڵەکان. چەند هەفتەیەک بەر لە هاتنی کریسمس (Joulu)، شارەکانی فینلەندا بە ڕووناکیی تیشکدەر (Jouluvalot) دەڕازێنرێنەوە. یەکێک لە دیمەنە سەرنجڕاکێشەکان، دەرکەوتنی "تۆنتو"کانە؛ ئەو بوونەوەرە ئەفسانەییە کورتەبنانەی بە کڵاوە سوورەکانیانەوە مژدەی خۆشی دەبەخشنەوە.

لە وەرزە جیاوازەکاندا، بازاڕەکان دەبنە ئاوێنەی کلتوور؛ لە گۆشتی برژاوی "کینکو" بۆ زستان، تا دەگاتە شیرینیی قاوەیی "مامی" (Mämmi) و هێلکە ڕەنگاوڕەنگەکان بۆ بەهار، هەموویان ئامادەکاریین بۆ پێشوازی لە میوانێکی ئازیز.

سروشت لەسەر مێزی فینلەندییەکان

فینلەندییەکان پەیوەندییەکی قووڵیان لەگەڵ گۆڕانی وەرزەکاندا هەیە:

ڤاپپو (Vappu یەکی ئەیار): لەم یادەدا خەڵک بە کڵاوی سپی و خواردنەوەی "سیما" و شیرینیی "مونکی" پێشوازی لە توانەوەی بەفر دەکەن.

یوهانوس (Juhannus جەژنی ناوەڕاستی هاوین): لە درێژترین ڕۆژی ساڵەدا، ئاگری مەزن دەکەنەوە و لە کەنار دەریاچەکان خەریکی برژاندنی سۆسج دەبن.

یۆلو (Joulu کریسمەس): کاتێک شار بە گۆرانییە نەریتییەکان پڕ دەبێت، ژەمی سەرەکی بریتییە لە گۆشتی برژاو و جۆرەها خواردنی ناو فڕن (Laatikot).

ئەوروپا: لە بۆنی زەنجەفیلەوە تا ترێی بەخت

ئەڵمانیا بە بازاڕە ئەفسانەییەکانی کریسمس ناسراوە کە بۆنی کێکی زەنجەفیل تێیاندا باڵادەستە. لە ئیسپانیا، خواردنی ١٢ دەنکە ترێ لەگەڵ لێدانی زەنگی کاتژمێری سەری ساڵ بووەتە نەریت بۆ هێنانی بەخت. سویسرییەکانیش لە دەوری مەنجەڵێک پەنیری تواوە (Fondue) کۆدەبنەوە، لە کاتێکدا هەنگارییەکان بە "دۆڵمەی کەلەرم"

جەژنەکانیان دەنازێننەوە؛ خواردنێک کە لێکچوونێکی سەرسوڕهێنەری لەگەڵ یاپراخی کوردەواریدا هەیە.

کوردستان: دەنگی زیرەک و تامی بەیانیانی جەژن

لە کوردستانیش، ڕێوڕەسمەکان بەبێ دەنگ و ئاواز هەرگیز تەواو نابن. کاتێک نەورۆز نزیک دەبێتەوە، پێش ئەوەی چیاکان بە ئاگر سوور بپۆشرێن، دەنگی نەمری حەسەن زیرەک بە گۆرانیی "نەورۆز" لە هەموو ماڵێکدا دەنگ دەداتەوە.

نەورۆز بەبێ یاپراخ تامێکی نییە؛ یاپراخ لێرەدا تەنیا ژەمێک نییە، بەڵکوو هێمایە بۆ بوژانەوەی سروشت. لە جەژنە ئایینییەکانیشدا، خواردنی برنج و شلە (بەتایبەت فاسۆلیا یان قەیسی) لە بەیانیی زوودا، بەرەکەت و جۆش و خرۆشێکی جیاواز بەو ڕۆژە دەبەخشێت.

"بۆ من، هەر کاتێک دەنگی حەسەن زیرەک و بۆنی شلەی قەیسیی بەیانیانی جەژن تێکەڵ دەبن، کات بۆ چەند چرکەیەک ڕادەوەستێت و دەگەڕێمەوە بۆ ناو ئامێزی یادگارییەکانی گەڕەکی ئیسکان و سەیداوەی پیرە هەولێر."

زمانێکی هاوبەش

ڕاستە گۆرانییەکانی فینلەندا، بۆنی زەنجەفیلی ئەڵمانیا و ئاوازەکەی حەسەن زیرەک لە کوردستان جیاوازن، بەڵام پەیامەکەیان یەکە. خواردن و نەریتەکان ئەو زمانە جیهانییەن کە مرۆڤەکان، لە هەر شوێنێکی ئەم زەوییە بن، بەیەک دەگەیەنن و سنوورەکان دەبەزێنن.

فەرهەنگی وشەکان:

مونکی (Munkki): دۆناتی فینلەندی، لە ناو ڕۆن سوور دەکرێتەوە و

بە شەکر دادەپۆشرێت.

کینکو (Kinkku): گۆشتی ڕانی برژاوی بەراز؛ ژەمی سەرەکیی کریسمسە لە فینلەندا.

سیما (Sima): خواردنەوەیەکی لیمۆیی گازداری فرێش، تایبەتە بە جەژنی ڤاپپو (یەکی ئەیار).

مامی (Mämmi): شیرینییەکی قاوەیی لە ئاردی جۆ، هێمای جەژنی قیامەیە لە فینلەندا.

گرنگییەکانی سەروا لە هۆنراوە بە منداڵان.. رۆزا شوان

سەروا لە زمانی ئینگلیزیدا (رایمە) و لە عەرەبیدا (قافیە) لە زمانی کوردیدا، بێجگە لە سەروا چەند ناوێکی تری هەیە، وەک: بەشاوەند، بەشاقەند، پاشبەند، پاکۆڵ، دواخشت، لەنگەر. لە ئێستادا نووسەرانی کوردمان، هەردوو وشەی (سەروا) و (قافیە) بەکاردەهێنن. شایەنی باسە بە یەکەم جار مامۆستا (عەلادین سەجادی) لە پەرتووکی (ئەدەبی کوردی و لێکۆڵینەوە لە ئەدەبی کوردی ــ ١٩٦٧) وشەی سەروای لە بریتیی وشەی قافیەی عەرەبی بەکارهێناوە. سەروا وشەیەکی رەسەنی کوردییە.
سەروا یەکێکە لە رەگەزە سەرەکی و گرنگەکانی بنەڕەتی، لە پێکهاتەی هۆنراوە دا. لە دوای کێش، دووەم رەگەزی هۆنراوەیە. تۆنێکی موزیکی نایاب بە هۆنراوە دەبەخشێت. رۆڵێکی گرنگی لە جوانی و لە موزیکی وشەکانی هۆنراوەدا هەیە. سەروا یەکێکە لە لایەنە چێژبەخشەکانی هۆنراوە.
سەروا بە درێژایی هەزاران ساڵ، لە مێژووی مرۆڤایەتیدا، رۆڵێکی سەرەکیی لە وێژەدا هەبووە. سەرەتاترین نموونەی ناسراو، دەقێکی چینییە، کە لە دە سەدەی پێش زایینی

نووسراوە. سەروا لە کولتووری جیاوازەکاندا، ڕۆڵی جیاوازی هەیە.

گەلی کوردمان لە کۆنەوە گرنگییەکی زۆری بە سەروای هۆنراوە و گۆرانی داوە، بە لایەنێکی بنەڕەتی کوالیتی هۆنراوەی زانیوە. چونکە بەشدارە لە بەهێزکردن و شیرنکردنی هەستی هاوبەستەبوون لە نێوان دێڕەکاندا. سەرواش تەنیا لە هۆنراوەی کوردیدا نییە، بەڵکو دیاردەیەکی زمانی جیهانییە. رەگ و ریشەی لە لایلایە و گۆرانی ەو بەیت و هۆنراوەی زارەکیی هەموو گەلاندا هەیە.

پێناسەی سەروا:

سەروا ئامرازێکی باوی وێژەییە. کە تایبەتمەندە بە دووبارەبوونەوەی هەمان دەنگ یان هاوشێوە، لە دوو وشە یان زیاتردا، لە کۆتایی نیوەدێڕەکانی هۆنراوە یان گۆرانیدا. بە مەرجێک کە ئەو دەنگانە بەشێکبن لە وشەکان و واتای سەربەخۆیان نەبێت.

دێڕ هۆنراوە: لە دوو نیوەدێڕ پێکدێت. بە زۆری هەمان دەنگی هەردوو نیوە دێڕەکە سەروای دێڕەکە پێک دەهێنن. مەرج نییە، دێڕەکانی تری هۆنراوەکە، هەمان سەروایان هەبێت.

بۆ نموونە کۆپلەی یەکەم، لە هۆنراوەی (بەفر بارین ـ لەتیف هەڵمەت) بۆ منداڵان:

ئای لەم بەفرەی باریەوە زەوی یەک پارچە
زیوە نە بەرد دیارە نە درەخت نە هەورازی بەرز و
سەخت هەمووی لە بەفرا کپە بە
سروەیە بە چپە

سەروا ئەو رەگەزەیە لە رووی موزیکییەوە، دێڕەکانی هۆنراوە و گۆرانی بە یەکەوە دەبەستێتەوە. ریتمێکی رێکوپێک و ئاسان بە هۆنراوەکە دەبەخشێت، بۆ تێگەیشتن و لەبەرکردنی. سەرواش تەنیا دووبارەکردنەوەی دەنگ نییە، بەڵکو سیستەمێکی دەنگی وردە، کە ریتمێکی موزیکی ناوازە بە هۆنراوە دەبەخشێت و بەشدارە لە یەکگرتوویی جوانیناسی و هونەریدا.

تێگەیشتن لە سەروا، تەنیا لە خوێندکارانی وێژەدا سنووردار نییە. بەڵکو ئەزموونی هەموو خوێنەر و هۆنراوەنووسێک دەوڵەمەند دەکات. دەرگایەک بۆ تێگەیشتنێکی قووڵتر لە پێکهاتەی هۆنراوەی کلاسیکی و هاوچەرخی کوردی دەکاتەوە. لە کاتێکدا وێنەی هۆنراوە بە درێژایی سەردەمەکان دەگۆڕێت، بەڵام سەروا وەک هێمای داهێنان و لیهاتوویی لە پیشەی هۆنراوەییدا دەمێنێتەوە.

گرنگییەکانی سەروا لە هۆنراوە بۆ منداڵان:

منداڵان بە سروشتی و بە زگماکی خولیای هۆنراوە و ریتمن.

پەیوەندیی منداڵان لەگەڵ هۆنراوەدا، لە سکی دایکیانەوە دەست پێدەکات، کاتێک کە ئاشنای لێدانی دڵی دایکیان دەبن. منداڵانی کورپە لەناو لانکەوە، گوێیان بە ئاوازی ناسکی لایلایە و لووری و گورگانە شەوە و گۆرانییەکانی دایکیان دەزرینگێنەوە.

رۆڵەم لایلایە کۆرپەم لایەم لایە جگەرگۆشەکەم کۆرپەکەم لایە
لایە رۆڵە خەوت بە خەوی نازت بێ سەحرا و سەرزەوی پایە نازت بێ

دوو دێڕی تری لایلایە:

لاوە لاوەکەم ئەرای تە ئوەشمەدیان مرواری کاکەڵە ئورێشم
لاوە لاوەکەم کوڕەکەم بخەفە هەر دەردە دیری لە خوەم بکەفە

ئەو سەروایانەی کە لە هۆنراوە و گۆرانی بۆ منداڵان بەکاردەهێنرێن، بەپێی زمان و کولتوور و نەریتی هۆنراوەیی هەر گەلێک جیاوازیان هەیە. بە زۆری سەرواکانی هۆنراوەکان بۆ منداڵان، سادەن و ئاسانن. بە بیرهێناوە و سەرنجڕاکێشانی منداڵان. بە ئاسانییش لەبەریان دەکەن. ئاوازدانەرانیش دەتوانن بە ئاسانی ئاوازیان بۆ دابنێن.

زۆر بە کورتی چەند سوودێکی سەروا، لە هۆنراوە بۆ منداڵان دەخەینەڕوو:

١ـ سەروا لە هۆنراوە بۆ منداڵان، تەنیا بۆ چێژ وەرگرتن نییە. بەڵکو یارمەتیی منداڵان دەدات، کە پەرە بە تواناکانی زمانییان بدەن. لە رێگەی روونکردنەوەی کە چۆن دەنگەکان پێکەوە کاردەکەن.

٢ـ سەروا بیرەوەریی منداڵان باشتر دەکات. ئەمەش وا دەکات وشە و دەستەواژەکان بە ئاسانی بێتەوە یادیان و لە ئاخاوتنی رۆژانەیاندا بەکاریان بهێنن.

٣ـ ئەو منداڵانەی کە سەروا پراکتیزە دەکەن، زۆر جار توانای خوێندنەوە و نووسینیان باشتر دەکەن. چونکە فێردەبن کە چۆن دەنگەکان لە زماندا، بەیەکەوە ببەستنەوە.

٤ـ منداڵان فێری ئەوەش دەبن، کە هۆنراوە یارمەتییان دەدات بۆ ئەوەی بزانن هۆنراوە فۆرمێکە، لە سایەی سەرواوە هەموو کەسێک دەتوانێت چێژی لێوەربگرێت.

٥ـ سەروا بە تایبەتمەندییە خۆشەکانی و موزیکییەوە، سەرنجی

منداڵان رادەکێشێت و هانیان دەدات بۆ بەشداریکردن لە چالاکییە وێژەیی و هونەرییەکان.
٦ـ کاتێک کە منداڵان گوێیان لە وشەی دەنگی هاوشێوە دەبێت، ئاگاداری بنەماڵەی وشەکان و لێکچوونە فۆنەتیکییەکان دەبن. ئەم تێگەیشتنە بە هۆشیاری فۆنۆلۆژی ناسراوە، کارامەییەکی بنەڕەتیی پێش خوێندنەوەیە. منداڵان بە ناسینەوەی شێوازی سەروا، لە پێکهاتەی وشەکان تێدەگەن. ئەمەش ئاسانکاری بۆ کۆنترۆڵکردنی وشە نامۆکان دەکات. کاتێک کە بە شێوەیەکی سەربەخۆ دەخوێننەوە.
٧ـ ئەم پرۆسە فێربوونە، لە رێگەی دەنگ و دووبارەکردنەوە، یارمەتیی منداڵان دەدات، بە شێوەیەکی سروشتی وشەسازییان فراوانتر بکەن.
٨ـ سەروا ئامرازێکی فێرکاریی بەسوودە، یارمەتیی منداڵان دەدات، کە دەنگەکان لە رستەدا بناسنەوە. ئەمەش یارمەتیدەرە بۆ ئەوەی دواتر فێری فۆنیک ببن.
نووسینی هۆنراوەی سەرواداری سووک و ئاسان و گونجاو، بەپێی قۆناغەکانی منداڵی بۆ منداڵان، لەلایەن هۆنراوەنووسانەوە، کارێکی ئاسان نییە، پێویستی بە شارەزایی و بە هونەری هەڵبژاردنی سەروا و دەنگەکان هەیە. ناوەرۆک بکریت بە قوربانیی سەروا.
سەروای یەکگرتوو، کە هەندێ جار لە شێوەی کۆپلەی چواردێڕی و پێنج دێڕی و شەش دێڕی و حەوت دێڕی یان زیاتر نووسراون، کە سەروای هەر کۆپلەیەک یەکە و لە لە کۆپلەکانی تر جیاوازە. هەندێ جار دێڕێک لە هەموو کۆپلەکاندا دووبارە دەبێتەوە. ئەمەش چێژێکی موزیکی خۆشتر بە منداڵان دەبەخشێت.
بە زۆریش کێش و سەروا پێکەوە دێن. کێش لە پێشەوەی سەروادا دێت، وەک دوو رەگەزی هۆنراوەی تەواوکەری یەکترین، بەڵکو ریتم و موزیکیش لەگەڵیاندا دێت و دەبنە چوار رەگەزی ئەفسووناویی تەواوکەری هۆنراوەی منداڵان.
باسی جۆرەکانی سەروا لە هۆنراوەی منداڵان، بۆ نووسینێکی ترمان دوادەخەم.
هۆنراوەی ئازاد بۆ منداڵان، کە لە کێش و سەروا لایان داوە. منداڵان چێژێکی ئەوتۆیان لێنابینن، وەک ئەو چێژەی کە لە هۆنراوەی کێشدار و سەروادار و میوزیکدار و ئاوازداردا وەری دەگرن. دەڵێن: هۆنراوەی ئازاد بۆ منداڵان، وەک مێزی بێ تۆڕی یاریی تێنسی سەر مێز وایە. [illegible]ناڵێین، هۆنراوەی ئازادی جوانمان بۆ منداڵان نییە، بەڵام زۆر کەمن. لە ئەزموونی

دوو س□ ه□ن□راوەنووس زیاتر نییە، ئەوانیش جاروبار هۆنراوەی ئازاد بۆ منداڵان دەنووسن. لەوانەش (ڵەتیف هەڵمەت) کۆمەڵێک ه□ن□راوەیەکی ئازادی جوانی بۆ منداڵان نووسیوە و سەرکەوتووە تێیاندا. هەندێ ه□ن□راوەش، کە لەژێر ناوی هۆنراوەی ئازاد بۆ منداڵان نووسراون، لە راستیدا هیچ چیژێکی هۆنراو□یان تێدا نییە. بریتین لە پەخشانی نیوچە هونەریی سادە، نەک هۆنراوەی ئازاد بۆ منداڵان. هۆنراوەی ئازادیش، مەرج و پێوەری خۆی هەیە. ئەم بابەتە بۆ رەخنەگرانی شارەزایانی بواری هۆنراوەی ئازاد بۆ منداڵان، بەجێدەهێڵین.

دوبەی: ٢٠٢٦